

UNUTULMUŞ BİR ANTİKAHRAMAN

Ömer Ayhan

- Ercüment Ekrem Talu'nun (kitabın kapağında Ercümend) adı edebiyat tarihimizde, yaşadığı döneme dair anı kitaplarında sık sık geçse de, kitapları pek gündeme gelmeyen bir yazar. Bunun başlıca nedeni, vefatından sonra (1956) uzun süre kitaplarının yeni basımlarının yapılmayışına bağlanabilir. Geçtiğimiz birkaç yılda bu şanssızlık çemberi bir ölçüde kırıldıysa da (*Şevketmeap, Teravihten Sahura, Gün Doğmayınca...*) hâlen Latin harflerine aktarılmayı bekleyen önemli romanları mevcut. Üç yıl sonra, vefatının yetmişinci yıl dönümünde, telif haklarının serbest kalmasıyla yayınlarımız arasında bir Ercüment Ekrem Talu bereketi yaşanacağını umuyorum. Bu soy eserleri bir tarafa, yazıda ele alacağım *Kodaman* (1934) gibi bir daha basılmamış, ancak sahaflarda bulunabilecek kitapları da, gözlerden uzak kalmasında etkili olmuştur. Öncelikle sadece Recaizade Mahmud Ekrem'in oğlu olarak anılması ise yazara yapılagelen bir haksızlık. Devlette yüklendiği önemli görevler, bir kısmı yurt dışında geçirilmiş memuriyet hayatı ve gazetecilik gibi işlerine rağmen edebiyattan kopmamış, vefatından on yıl öncesine dek kurmaca eserlerini yayımlatmayı sürdürmüştür. Çeşitli kaynaklarda mizah yazarlığıyla öne çıkarılması da yazara duyulan ilginin sınırlı kalmasında, daha da önemlisi belli bir alginın oluşmasında etkili olmuştur. Mizaha olan yatkınlığı ve başarısı elbette göz ardı edilemez. Gençecik bir yazarken, Yusuf Ziya Ortaç'la birlikte çıkardığı mizahi mecmua *Alay*, yaşadığı dönemde en çok ilgi gören tiplemesi Meşhedi ile Torik Necmi'nin başını çektiği hikâye kitabı ve romanlar, mizah yazarı yaftasının üzerinde kalmasını sağladı. Hatta yayımlanan son romanı *Çömlekoğlu ve Ailesi*'nin kapağında (1945) "Güldürücü Roman" diye bir başlık kullanılmıştır. *Beyaz Şemsiyeli* ve *Papeloğlu* romanlarında da mizah tonu güçlüdür.

Mizah yazarlığı, Eski İstanbul'u, kenar mahalleleri, folkloru öne çıkarmasından ötürü Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Ahmet Rasim'le birlikte, kendi kuşağından ise Sermet Muhtar Alus ve Osman Cemal Kaygılı ile anılmasını sağladı. Oysa adı geçen yazarlarda pek tanık olmadığımız özellikleri de var Ercüment Ekrem'in. Mütareke yıllarını ve Kurtuluş Savaşı dönemini ele alan *Gün Batar-ken* ile *Kan ve İman* gibi romanlarında mizahi özellikler epeyce geriye çekilmiş, gerçekçiliğin dönemin koşullarından el alan karanlık yüzü bu romanların öne çıkan özelliği olagelmıştır. *Kodaman*'ı tahminimce 25 yıl kadar önce Kadıköy'de bir sahaftan almıştım. Geçen çeyrek yüzyılda kimi kitaplarını okuduysam da, *Kodaman*'a bir türlü sıra gelmemişti. Doğrusu şaşırtıcı, beklenmedik bir okuma deneyimi yaşattı roman. Bir oluşum romanı (bildungsroman) gibi başlıyor eser. Her ne kadar adı Yaşar olsa da, fiziksel özelliklerinden ötürü *Kodaman* diye nam salmıştır romanın başkişisi. Ben de yazı boyunca kendisini "Kodaman" olarak anacağım. Romanın başlangıcı bir oluşum romanı gibi dedim, doğumundan ergenliğine, delikanlığından kariyer dönemine uzanan, karakterin belli idealler etrafında kişiliğinin oturduğu zamanlara yapılacak bir yolculuktan beklediğim. Oysa sahiden de edebiyatımız için ilginç bir anti-kahramanla karşılaştım.

Kodaman, insanlarla sağlıklı ilişki kurabilmekte zorlanan bir karakter. Bunun nedenlerini yetiştirilme biçimine yahut çevre koşullarına kolayca bağlayabilmek mümkün değil zira dönemin (19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren) genelgeçer koşullarından farklı bir büyüme hikâyesi değil *Kodaman*'ınki. Yaşı gelince mahalle mektebine yazdırılıyor, üstüne titreyen bir babası, ev işlerinden başını kaldırmayan geleneksel bir annesi var. Ne var ki *Kodaman* insanlarla doğal biçimde iletişim kuracak bir duygusallıktan yoksun. Babasına nispeten daha düşkün görünüyor ama düşkün derken bir soru işareti koymak gerekli. Babayla vakit daha kolay, hatta biraz ileri gidelim daha az sıkıntılı geçiyor. Anlıyoruz ki *Kodaman*'ın uyumsuzluğu ve duygulanımlarındaki ton eksikliği varoluşsal. Böyle olması dönemsel olarak önemli zira bu varoluşsal sıkıntıyı Jean Paul Sartre ve Albert Camus, unutulmayacak ölçüde ayrıksı karakterlerle işlemişti. *Kodaman*'dan birkaç yıl sonra yayımlanan bu iki romandan *Bulantı*'da Roquentin bu yabancılığın tamamen farkında olan, entelektüel bir karakterdi ve roman boyunca dünyayla birlikte kendi kendisini de anlamlandırmak için çetin bir mücadeleye girişmişti. *Yabancı*'da ise Mersault aldırışsızlığıyla öne çıksa da, içinde bulunduğu durumun farkındaydı. Bu örnekleri verince *Kodaman*'ın aynı familyadan bir roman olduğu düşünülmemeli. Ercüment Ekrem bu derece ileriye gitmemiş, gidebilse buradan kuşkusuz daha başka bir şey çıkar(ır)dı. *Kodaman* tahsili az, sokakta yetişmiş biri. Çevre koşullarına bağlama gayretinin yetersiz kalacağı uyumsuzluk ve yabancılık, davranışlarını roman boyunca baştan sona etkiliyor. Örneğin babası iş yerinde fenalaştığında önce aldırıyor, durumun vahameti ortaya çıkınca nihayet tepki "verebiliyor." Çocukluk aşkı Seher var bir de. *Kodaman*'ın aykırı karakterinin kilidini açmamız için yazarın bize uzattığı ilk somut ipucu bu. Oldukça da üzücü. Mahalledeki

bir çocuğun aşk üzerine söylediklerinden yaşı gereği hiçbir şey anlamayan Kodaman, kendisine çocukça ilgi duyan Seher'le arkadaş olması gerektiğini düşünür. Salt kendisinden yaşça büyük delikanlıyla aşık atabilmek için Seher'le kurduğu arkadaşlık kısa sürede tek taraflı bir tutkuya dönüşür. Seher'in duyguları Kodaman'ı hiç ilgilendirmez. Salt çocuk olduklarından ötürü değil, Seher'in kendisine hayranlık duyması sadece egosunun şahlanmasına yarar. Seher hastalıktan yatağa düştüğünde Kodaman'ı sayıklar. Küçük dünyasında ulaşılmazlığı ve yabancılığıyla dev bir figürdür Kodaman. Ne ki Seher öldüğünde hiçbir şey hissetmez. Yetişkinlik döneminde de Kodaman'ın zihninde Seher'in hatırasına rastlama şansımız yok. Seher tıpkı kısa ömürlü bir kelebek gibi Kodaman'ın dimağından uçup gidiyor. Daha sarsıcı olanı babasına karşı duyguları. Hayatı boyunca bir parça iletişim kurabildiği yegâne kişidir ama Kodaman ölümünden kısa bir süre sonra "babasını çoktan unutmuştu."

Bir ara hapisaneye düşen Kodaman bu durumdan hiç rahatsız olmaz. Tıpkı *Yabancı*'nın başkarakteri gibi onun için de içeride yahut dışarıda olmak arasında pek bir fark yoktur. Hatta hiçbir şey yapmamak, yiyip içme ve barınma gibi sorunlardan azade olmak işine geldiğinden, hapisaneden salıverilmek canını sıkar. Keza, evliliği ve kadınlarla ilişkisi. Kendisine artık evlenmesi gerektiği söylendiği için evlenir. Karısına aralarında sağlıklı bir ilişki kurulabilmesi adına hiç şans tanımaz. İlk günden yatağını, odasını ayırır, kendisinin canını sıkarsa şiddet uygulayabileceğine dair gözdağı verir. Kâğıt üzerinde evliyse de, bir süre sonra hiç uğramayıp sadece kadının maddi ihtiyaçları için para göndereceği ev, kadının yıllarını bir başına tüketeceği bir mahkûmiyet kalesine dönüşür. Kodaman'ın kısa süren okul serüveni de alışlagelenden uzak. Görünürde arkadaşları var. Ama ne zaman ki Kodaman yoldan çıkıp, mahalleden görüştüğü bir arkadaşını da yanına çekmek istiyor, o zaman Kodaman'ın yalnızlığı biraz daha anlaşılır hâle geliyor. Okuldan, hocadan ve zorunluluklardan sıkılan Kodaman çareyi okuldan kaçmakta buluyor. Sinemaya, tiyatroya gitmek, hava güzelse parklarda, sahilde vakit geçirmenin başı çektiği bu küçük heyecanların Kodaman'da bir karşılığı yok. Elbette dönem göze alındığında sinema bir seçenek gibi gözüküyor. Kodaman'ın okuldan kaçması onun dünyayla olan sıkıntılı mesafesiyle ilintili. Bir aylak gibi dolaşırken, aylakların duyumsadığı pasif hazza ortak olmayı da beceremez. Başına türlü iş gelmesi bir tarafa, dışarıda olmak da yeterince sıkıntılıdır. Peki Kodaman bu yabancılığıyla nasıl biri olacak? "Böyle biri kendi dünyasını nasıl kurar?" yahut "Ne kadar kurabilir?" diye değiştirelim soruyu. Ama hazır Kodaman soluğu dışarıda, İstanbul'un kenar mahallelerinde almışken, biraz da şehre bakalım. Zira Erçüment Ekrem Talu'nun romanlarında, bilhassa *Kodaman*'da İstanbul kazan biz kepçe diyebileceğimiz çılgınca bir akış söz konusu. Kodaman'la birlikte sürüklendiğimiz bu İstanbul, bugün gördüğümüze hatta aile büyüklerimizden işittiklerimize bile benzemiyor.

Hangi İstanbul?

Ercüment Ekrem Talu, edebiyat camiasında saygın bir yazarın oğlu olarak Boğaziçi'nde bir yalıda doğdu. Ne var ki bu, onu İstanbul'un altını üstüne getirmekten, kenar mahalleleri avucunun içi gibi tanıyacak hâle sokmaktan alıkoymamış. Eski hâlimden eser kalmayan, şehrin en eski mahallelerinden Aksaray ve çevresinde başlayan roman, civardaki diğer yoksul mahallelerden, Kodaman'ın yetişkinliğinde Beyoğlu, Yıldız, Pangaltı gibi daha modern mahallelere uzanırken, bahsettiği kimi mekânları bugün aramızda gören kimse kalmadı. Yazar balık pazarını tasvir ederken ilkin Beyoğlu'ndaki Balık Pazarı'nı düşündüm. Ancak romanın trafiği bahsedilen yerin Beyoğlu olamayacağını belli edince, bir dedektif gibi iz sürme ihtiyacı hissettim. Ancak bu sadece bir başlangıçtı. Bir ipucunun yeni soruları beraberinde getirmesi gibi, bir yandan romanı okurken, bir yandan da sözü edilen kimi mekânları araştırma gereği duydum. Yazarın bahsettiği Balık Pazarı bir zamanlar Eminönü tarafındaymış. Üstelik Ercüment Ekrem, sanki bir roman değil de monografi kaleme almışçasına oldukça uzun bir paragrafta pazarda satılan hemen her şeyi uzun uzadıya anlatma yolunu seçmiş. O uzun betimlemelerin, roman karakterinin duygularıyla yakından ilişkisi var. Babasıyla birlikte ilk defa dolaştığı mekânlar, yaşadığı şehirde kendi dar çevresi dışında bambaşka bir dünyanın var olduğunu anlamasına, zihinsel bir uyanışa yol açar. Başına gelen talihsiz bir olaydan sonra gönderildiği, Kasımpaşa'daki Haddehane Mektebine dair bir görsel bile bulamadım. Kopyayla çoğaltılmış birkaç yazıya binaen, mektebin tornacılık, dökmeçilik gibi işlerin öğretildiği, günümüzdeki mesleki teknik eğitim liselerinin bir öncülü olduğu söylenebilir. Oysa romanda genellikle suça yatkın problemlili öğrencilerin gönderildiği ve toplumda bir ölçüde korku saldıkları bir okul olduğu bilgisi verilmiş. Binanın büyüklüğü ve tersane civarında konumlandırılması, dönemin kentsel dönüşüm trafiğinin de bir örneği. Bir yere bağlamadan önce bir örnek daha vereceğim. "Tepebaşı İslam Mezarlığı" diye anlatılan ve günümüze gelemeyen geniş alan, romanda Kodaman'la kendisinden yaşça büyük bir çocuğun sonu kötü biten dövüşmesine sahne olur. Romanın zamanı II. Abdülhamid dönemini kapsadığından, Ercüment Ekrem Talu mezarlığı geçmiş zaman kipiyle anlatır ve İstanbul bıçkınlarının korku saldığı, geceleri de kaldığı ve türlü rezaletin sergilendiği korkunç bir yer olarak tasvir eder. Burada yine Haddehane Mektebindeki gibi başka yerlerde karşımıza pek çıkmayan bilgilerle karşılaşırız. Yazar böyle bir şeyi amaçlamamış görünse de roman, mekânsal bellek okumaları için yeni kapılar aralıyor.

Ercüment Ekrem Talu söz gelimi İstanbul'un yangın yerlerini anlatır ve karakterin deneyimlerinin bir uzantısı olarak yansıtırken, iç mekânlarda aynı hassasiyeti göstermemiş. Kodaman'ın hayatının bir döneminde müdavimi olduğu Galata'daki esrar kahvelerini, Unkapanı tarafındaki semai kahvelerini kısa cümlelerle geçiştirmiş. Oysa sözünü ettiğim mekânsal bellek okumaları için yine pek sözü edilmeyen ayrıntılarla karşılaşabiliriz. Yazarın öncelikle bir kent romanı yazma gayesiyle yola çıktığını düşünmesem de, *Kodaman*'da zengin bir İstanbul peyzajıyla karşılaşırız.

Bir Şiddet Sarmalı

Kodaman, tıpkı Alexander Dumas Père'in tarihî romanları gibi şiddet sahneleriyle dolu. Ancak kitabı ilginç kılan noktalardan biri bu aynı zamanda. Bir dönem romanı, kısmen bir serüven romanı olarak nitelenebilecek özelliklere sahipse de, *Kodaman*'da baştan sona bir şiddet galerisinde dolaştırılmamızın bir nedeni de, Kodaman'ın ailesinden başlayarak çevresine duyduğu yabancılığın sonucudur. Yukarıda bahsettiğim varoluşundaki "pürüz" onu çocukluğundan itibaren şiddete eğilimli biri yapmıştır. Kodaman ilkin hayvanlara şiddet uygular, tramvay deposundaki atları, sahildeki aç ve sıksa köpeği taşlar, kuş avlamak onun için bir temrinden farksızdır. Okulda serçelere ekmek kırıntısı atması, kişiliğiyle uyuşmayan bir sahne. Babası, bir kat elbise istedi diye annesini döverken, çocuk yaştaki Kodaman da "fırsattan istifade" annesine vurmaktan geri durmaz. Tulumbacılıktan külhanbeyliğe yolculuğunda dost tuttuğu kadına da şiddet uygular. Yeri geldikçe kavga dövüş külhanbeyliğin raconudur. Öte yandan şiddet tek taraflı değildir. Okulu kırdığı için falakaya yatırılır, baygın düşünceye kadar dövülür, günlerce yataktan kalkamaz. Bir daha da okula gitmez. Bütün bunlardan Kodaman'ın hiç duyguları olmayan bir kötülük timsali olduğu sonucu çıkarılmamalı. Hapishaneden çıktıktan sonra, hastalanıp eşinden kalma evinden dışarı atılan annesini bulur, ölene dek ona bakar. Hiç sevmediği eşini de hiç olmazsa maddi yönden yarı yolda bırakmaz. Biraz da tesadüflerin yardımıyla tulumbacı olduğunda reisliğe dek yükselir, işin önde gelen isimlerinden olup, başarıları kulaktan kulağa yayılmaya başlar. Ne ki, çevresinde korku salmak, para kazanmak için yapar bunları da. Çocukluğu yoksulluk içinde geçen Kodaman, bir süre sonra rahatça geçimini temin edecek ölçüde para kazanmaya başlar. Ancak çocukluğundan beri amaçsız, hedefsiz biri olduğundan parayı nasıl kullanacağını bilmez. Bir süre sonra âlemlerin insanı olur, kötü şöhretli kadınlarla düşüp kalkar ve nihayet II. Abdülhamid'in hizmetinde ve himayesindeki Serhafiye Fehim Paşa'nın gizli kapaklı işlerini halleder. Kitabın bu son bölümlerinde olayların akışı imparatorluk başkentinin siyasi ayak oyunlarına kayar. Kodaman, son derece tehlikeli paşa için bir kız kaçırma işine bile karışır. Romanın sonlarında çocukluğunda hayvanlara şiddet uygulayan biriyken bu defa horoz dövüştürme işine girer. Öyle büyük paraların döndüğü bir iş değilse de horozların birbirini paralayıp öldürmesiyle bu defa insan yoluyla hayvanlara bulaştırılan şiddete tanık oluruz. Evlenmek, bir kadına bağlanmak gibi duygulardan uzak olan Kodaman, beslediği horoz hayatta kalma savaşını kazandığında aklından bile geçirmediği babalık hissiyle tanışıp duygulanır. Ne var ki hayvanın bu payeyi alabilmesi için hemcinsini öldürmesi gerekmiştir.

Romanda ilginç bir cümle var:

Bu roman vakasının cereyan ettiği tarihte, İstanbul'un en sayılı eşirra kolu (on ikiler) namiyle maruftu.

On ikiler birçok incelemeye, anekdotlara, Sermet Muhtar Alus'un aynı adlı romanına konu olmuş ve İstanbul'da bir dönem kanunsuzca hüküm sürmüş bir kabadayılar takımı. Yukarıda sözünü ettiğim Serhafiye Fehim Paşa ve Fuad Paşa gibi gerçek karakterler arasındaki mücadele tarih kitaplarında, hatıratlarda, başka romanlarda da konu edilmiştir. Hatta romanda işlenen Fehim Paşa'nın dükkân sahibi bir Bulgar'ın kızını kaçırmasının da gerçek olduğu söylenir. Özellikle yakın zamanlarda kamuoyunda ilgi uyandıran Fehim Paşa'ya romanda geniş yer ayrılmış, az şahıslı roman kadrosunun önemli karakterlerinden biri yapılmıştır. Kodaman, Fuad Paşa ile Fehim Paşa'nın mücadelesinde, hatta Fehim Paşa'nın karanlık işlerinde öne çıkan sahici bir karakter miydi, yoksa Ercüment Ekrem Talu, romanın son bölümlerindeki siyasi gerilim aracılığıyla, duydukları ve tanık olduklarıyla desteklediği kurmaca bir karakter mi yaratmıştı? Romanın Kodaman'ın doğumuyla başlaması ve varoluşsal problemlerinin kimi zaman öne çıkarılması, ikinci ihtimali güçlü kılıyor. Kodaman için bir antikahraman demiştim, İstanbul'u defalarca silip süpüren yangınlarda canla başla çalışması onu bir kahraman yapmaz mı gibi bir soru sorulabilir. Ne var ki orada da işini kitabına uydurduğu bir sahne var. Yıldız'da çıkan yangında diğer tulumbacı ekipleri yoksul evlerindeki alevleri söndürmeye çalışırken, Kodaman padişahın yerleşkeleri zarar görmesin diye adını bilmediği bir zenginin konağını yangından korumakla uğraşır. Buradaki saik, padişaha bağlılıkla da ilintili değildir. Diğer tulumbacı takımları arasında göstereceği başarıyla kendisini öne çıkarmayı hesap etmiştir. Bu da onu kariyerinde önce yükselişe, bir müddet sonra ise düşüşe geçeceği maceralı bir süreçte doğru sürükler. Gerçekten kahramanca bir jest yapması için romanın son sahnesine dek beklemek zorunda kalırız. Bir nesilden diğerine kesintisiz yayılmış külhanbeyi raconunu bozmasın ve kendisini bıçaklayana ele vermez. Ne var ki, erkekleri sömüren, cinsel ilgi dışında duygu beslemediği bir kadın için dövüşürken, başından beri ait olduğu antikahraman evreninden gerçekte(n) ayrıldığı söylenemez. *Kodaman* yeniden basılır mı bilmiyorum, ama *Asrîler*, "en iyi romanım" diye andığı *Gemi Arslanı*, *Kundakçı*, *Kopuk* gibi önemli romanlarını bugün hâlâ okuyamıyor oluşumuz, kuşkusuz yayıncılık açısından dikkat çekilmesi gereken olumsuz bir nokta.

Yayıncılarımızın Ercüment Ekrem Talu gibi değerli yazarlarımızın eserlerini basmak için, biraz da telif ücretlerini öne sürerek, vefatlarının 70. yılını beklememeleri gerekiyor. Unutmayalım ki Türk edebiyatı tarihi, değerli yazarlarımızın külliyatı görmezden gelindikçe veya yeterince önemsenmedikçe, layıkıyla yazılamayacaktır.